

40. I. Dünya Savaşı sırasında İstanbul ve Çanakkale'ye gelen heyetin kaleme aldığı "el-Bi'setu'l-İlmiyye ilâ Dar'il-Hilafeti'l-İslamiyye" adlı eserin propaganda açısından incelenmesi

Halil İbrahim ŞANVERDİ¹

Gürkan DAĞBAŞI²

APA: Şanverdi, H. İ. & Dağbaşı, G. (2022). I. Dünya Savaşı sırasında İstanbul ve Çanakkale'ye gelen heyetin kaleme aldığı "el-Bi'setu'l-İlmiyye ilâ Dar'il-Hilafeti'l-İslamiyye" adlı eserin propaganda açısından incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 658-671. DOI: 10.29000/rumelide.1105581.

Öz

Propaganda gerek barış gerekse savaş zamanında ülkelerin milli birliğini korumak adına yaptıkları çeşitli etkinlikleri kapsayan bir girişimdir. Birçok ülke tarafından kamuoyunu yönlendirmek amacıyla kullanılan bu girişim savaş zamanlarında belki de en çok başvurulan yöntemlerden biridir. I. Dünya Savaşı devam ederken çeşitli ülkelerden Osmanlı Devleti lehine ya da aleyhine propaganda yapmak üzere heyetler Osmanlı topraklarına veya savaş cephelerine gelmişlerdir. Osmanlı Devleti de I. Dünya Savaşı sırasında propaganda faaliyetlerinden yararlanmak istemiştir. Bu sebeple bazı heyetlerin ziyaretleri Harbiye Nezareti'nin öncülüğünde Osmanlı Devleti'nin gücünü ve çabasını, ordunun cephelerde canla başla nasıl savaştığını kanıtlamak için organize edilmiştir. Bu heyetlerden biri de Şam bölgesinin mütefekkir ve gazetecilerden oluşan otuz bir kişilik 'el-Bi'setu'l-İlmiyye' diye bilinen heyettir. Bu heyet I. Dünya Savaşı sırasında Suriye'de görevli olan Ahmet Cemal Paşa tarafından organize edilip, savaşın devam ettiği sıralarda Araplar arasında yayılan kara propagandayı önlemek için gönderilmiştir. Heyet, İstanbul'da belirli bir süre kaldıktan sonra Çanakkale'ye geçerek savaş cephelerini ziyaret etmiş ve ordu karargâhında misafir edilmiştir. Bu heyette bulunan gazeteciler ülkelere döndükten sonra "el-Bi'setu'l-İlmiyye ilâ Dar'il-Hilafeti'l-İslamiyye" adlı bir gezi-hatıra kitabı kaleme almışlardır. Bu kitapta Osmanlı topraklarında gördüklerini, yaşadıklarını ve devletin savaşa katılmasındaki haklılığını, savaşa olan hazırlığını, Osmanlı devlet yöneticilerinin nasıl çaba sarf ettiğini ve savaş meydanındaki askerlerin ne kadar özveriyle savaştıklarını anlatmışlardır. Bu çalışmada bu heyetin gezi sonrası Arapça olarak kaleme aldığı "el-Bi'setu'l-İlmiyye ilâ Dar'il-Hilafeti'l-İslamiyye" adlı kitabından propaganda amacı taşıdığı düşünülen bölümler doküman analizi yöntemiyle ele alınmıştır. Çalışma kapsamında eserin bir gezi-hatıra kitabı olması sebebiyle eserde yer alan bilgiler tarihsel bilgiler çerçevesinde ele alınmamış, propaganda amacıyla yazıldığını destekler nitelikte örnekler ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Propaganda, I. Dünya Savaşı, el-Bi'setu'l-İlmiyye, el-Bi'setu'l-İlmiyye ilâ Dar'il-Hilafeti'l-İslamiyye

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi (Isparta, Türkiye), halilibrahimsanverdi@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7093-7099 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 07.02.2022-kabul tarihi: 20.04.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1105581]

² Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu (Ankara, Türkiye), gurkanbagbasi@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2050-9213

The Propaganda analysis of the work titled "el-Bi'setu'l-'İlmiyye ila Dar'il-Khilafeti'l-Islamiyye" written by the delegation to Istanbul and Çanakkale during the First World War

Abstract

Propaganda is an initiative that covers various activities that countries do to protect their national unity in both peace and wartime. This initiative, which is used by many countries to direct public opinion, is perhaps one of the most used methods in times of war. During the First World War, delegations from various countries came to the Ottoman lands or to the war fronts to make propaganda in favor of or against the Ottoman Empire. The Ottoman Empire also wanted to benefit from propaganda activities during the First World War. For this reason, the visits of some delegations were organized under the leadership of the Ministry of War to prove the power and effort of the Ottoman Empire, and how the army fought hard on the fronts. One of these delegations is the thirty-one delegation known as 'el-Bi'setu'l-'ilmiyye', consisting of thinkers and journalists from the Damascus region. This delegation was organized by Ahmet Cemal Pasha, who was on duty in Syria during the First World War, and was sent to prevent the black propaganda spreading among the Arabs during the war. After staying in Istanbul for a certain period of time, the delegation went to Çanakkale, visited the war fronts and was hosted at the army quarters. The journalists in this delegation wrote a travel-memoir called "el-Bi'setu'l-'İlmiyye ila Dar'il-Hilafeti'l-Islamiyye" after returning to their countries. In this book, they wrote about what they saw and experienced in the Ottoman lands, the justification of the state's participation in the war, its preparation for the war, how the Ottoman state administrators made efforts and how devotedly the soldiers on the battlefield fought. In this study, the parts that are thought to have propaganda purposes from the book "el-Bi'setu'l-'İlmiyye ila Dar'il-Hilafeti'l-Islamiyye", which this committee wrote in Arabic after the trip, were analyzed by document analysis method. Within the scope of the study, since the work is a travel-souvenir book, the information in the work was not handled within the framework of historical information, and examples were presented that support that this work was written for propaganda purposes.

Keywords: Propaganda, World War I, al-Bi'setu'l-'ilmiyye, al-Bi'setu'l-'ilmiyye to Dar'il-Khilafeti'l-Islamiyye

Giriş

Dünya tarihinde hiçbir zaman unutulamayacak olan tarihin en büyük savaşlarından I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı tarihine de çok farklı şekilde etkisi olmuştur. Dünya ölçeğinde bir güç mücadelesinin ve uluslararası çıkarların çatışması sonucunda patlak veren I. Dünya Savaşı, tüm ülkeler gibi Osmanlı Devleti'ni de etkilemiş ve son zamanlarında zorluklarla boğuşan bu devletin kendisini savaşın içerisinde bulmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin cihan harbi esnasındaki içerisinde bulunduğu durumdan dolayı savaşa dahil olmak istememesine rağmen savaşa girmesi birçok sorunu beraberinde getirmiştir. I. Dünya Savaşı'nın tartışmasız en çok konuşulan ve büyük kahramanlıklara sahne olan Çanakkale Cephesi, ülkemiz açısından çok farklı bir öneme sahiptir.

“Çanakkale Savaşları, Birinci Dünya Savaşı içinde, tarihin en kanlı bölümü olarak bilinir. Türk'ün sayısız zafer, şan ve şerefle dolu tarihinin en parlak sayfasıdır. I. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce, 1911-1912 yıllarında Osmanlı Devleti son Afrika topraklarını İtalya'ya kaptırmış, 1912-1913 Balkan hezimetini ise, Rumeli'deki son Türk hâkimiyetini silip süpürmüştür. Bulgar Ordularının İstanbul kapılarını zorlaması, beş yüz yıldır Türk olan Rumeli'nin kaybı, İstanbul ve boğazların güvenliğinin

tehlikeye girmesi, o zamanın devlet adamlarında siyasi yalnızlığımızın tabii bir sonucu olarak değerlendirilmiştir.”³

Çanakkale Savaşları önemi itibarıyla edebiyata konu olmuş, hakkında nice şiirler yazılmış ve hikâyeler anlatılmıştır. Hatta milletimizin o zor şartlarda göstermiş olduğu tarif edilemez fedakârlıklar ve kahramanlıklarla hala övünülmektedir. Ayrıca I. Dünya Savaşı'nın kilit konumunda olduğu dile getirilen bu cephenin yabancı basın ve yayında önemli bir yeri olmuştur. Cihan harbi esnasında gerek müttefik gerekse İtilaf Devletleri kumandanları olsun burada yaşadıklarını yıllar sonra hatıratlarında kaleme almışlardır.

Ülkeler arası anlaşmazlıklar çoğu zaman siyaset yoluyla çözülsün de bazı durumlarda savaş kaçınılmaz hale gelir. Böyle bir durumda, savaşın kazanılmasında öne çıkan araçlardan biri de psikolojik harekâttir. I. Dünya Savaşı'nda psikolojik harekâtın karşılıklı propagandalarla bir hayli üst düzeye çıktığını görmek mümkündür. Özellikle İngilizlerin propagandayı etkin olarak kullandıkları birçok kaynaktan belirtilmektedir. Çalışmada ele alınan “el-Bi'setu'l-'İlmiyye ilâ Dar'il-Hilafeti'l-İslamiyye” adlı eserin de o günün şartlarında Suriye bölgesinde halk arasında savaşa dair olumlu bir izlenim bırakmak amacıyla yazıldığı düşünülmektedir. Ayrıca bu heyetin devlet görevlileri tarafından organize edilmiş olması ve heyet içerisinde o bölgenin önde gelen gazetecilerinden temsilcilerin bulunması bu düşünceyi destekler niteliktedir.

I. Dünya savaşı ve propaganda

Binlerce yıldır kullanılagelen ama adı propaganda olarak isimlendirilmeyen psikolojik harekât faaliyetleri, on altıncı yüzyılın başlarında Müslümanlara karşı, Katolik inancının korunması, Müslüman dünyasının lideri konumundaki Osmanlı İmparatorluğu'nun dini ve sosyal yapısının çözümlenmesi, Müslümanların bir tehdit olarak ortadan kaldırılması gibi amaçlarla planlanan tüm etkinlikler papalık tarafından “propaganda” adı altında örgütlenmiştir. Daha sonraları ise bu propaganda faaliyetleri diğer devletler tarafından da benimsenmiş; rakip/hedef ülkeyi yönlendirme, etkileme, yanıltma, kendi isteklerini kabul ettirme, güçsüz kılma gibi amaçlarla uygulanmıştır.

Propaganda, bir doktrini yaymak, hedef olan millet veya kitleyi fikren kazanmak, karşı tarafın zihin ve psikolojisini arzu edilen tesire tâbi kılmak için teşkilatlı ve devamlı bir suretle telkinlerde bulunmak için yapılan faaliyettir. Daha kısa bir tarifle propaganda; bir fikrin her çeşit vasıttan istifade etmek suretiyle hedef olan kitleye telkin edilmesidir.⁴

Birinci Dünya Savaşı devam ederken Sovyetler birliği ülke içinde egemenliğini ve varlığını devam ettirmek için propagandayı bolca kullanmakla kalmayıp, propagandanın kapsamını ve özelliklerini geliştirmiştir. Aynı şekilde ilerleyen dönemlerde nasyonal sosyalizm ve faşizm, propaganda faaliyetlerini çok yaygın ve etkin bir biçimde uygulayarak Nazi Almanya'sını ve Faşist İtalya'yı tarih sahnesine çıkarmıştır.⁵

Propagandanın ne denli önem arz ettiğini gözler önüne seren buna benzer örnekler çoğaltılabilir. Berkes, I. Dünya Savaşıyla birlikte propaganda faaliyetlerinin en hissedilir şekilde ortaya çıktığını, savaşın başlangıcında belirli bir merkezden yönetilen propaganda teşkilatı bulunmasa da savaş devam ettikçe yeni tecrübelerin kazanılıp bu faaliyetlerin tek merkezden yönetilir hale geldiğini dile getirmektedir.

3. Çanakkale Savaşı, <http://www.canakkalesavasi.gen.tr/> e.t: 15.05.2016.

4. Hamit Pehlivanlı, “Çanakkale Muharebeleri Sırasında Müttefiklerin Propagandası ve Karşı Propaganda” <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-21/canakkale-muharebeleri-sirasinda-muttefiklerin-propagandası-ve-karsi-propaganda> e.t.: 24.02.2016

5. Servet Avşar, “Çanakkale Savaşlarında İstihbarat ve Propaganda”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı* Yıl: 1, Mart 2003, Sayı: 1, s.65).

Ayrıca 1914-1918 yılları arasındaki süreçte propagandanın en az askeri harp kadar önem kazandığını ifade etmektedir.⁶ Oskay ise 1917 yılında Alman topraklarında propaganda kâğıdı dağıtan iki İngiliz pilotun Almanların eline düştüklerinde, ağır savaş suçu işledikleri gerekçesiyle mahkemeye sevk edilip, on yıl ağır hizmete mahkûm edilmelerini, propagandanın Birinci Dünya Savaşı sırasında sistemli bir şekilde kullanıldığına dair söyleme bir gerekçe olarak göstermektedir.⁷

Propaganda çok çeşitli araç ve yöntemlerle yapılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğuna kıyasla daha gelişmiş teknik imkânlarla sahip İtilaf Devletleri özellikle broşür, beyanname, mektup gibi vasıtaları uçaklar ve balonlarla Osmanlı askerlerinin bulunduğu bölgelere ve siperlere bolca atarak propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Özellikle de İngilizler, Osmanlı askerlerine karşı psikolojik savaşı kuvvetle devam ettirmiştir.⁸

Çanakkale Muharebeleri sırasında 5. Türk Ordusu bölgesine Türkçe ve Almanca yazılmış olarak atılan beyannamelerde propaganda faaliyetleri açık şekilde görülmektedir. 28 Nisan 1915'te Gelibolu Yarımadası'nda 3. Kolordu bölgesine ve 5 Haziran'da da Şimal Grubu Komutanlığı'na bağlı 57. Alay siperlerine atılan beyannamelerde şu ifadeler yer almaktadır:

"Ey Türk Kardeşlerimiz! İngilizlerin aldıkları esirlere kötü muamele ettikleri ve hatta kestikleri hakkında çıkarılan rivayetler Almanların yalanlarıdır. Esir düştükleri zamanda aç, çıplak, perişan olan Osmanlı askerlerine İngiliz Hükümeti tarafından fevkalâde iyi bakılmıştır. Mezkûr yalanlara kulak vermeyip esir düşmüş arkadaşlarımızın refahına sizde iştirak ediniz."⁹

İtilaf Devletleri'nin uluslararası arenada yaptığı propagandanın amacı rakipleri barbar ve zalim, kendilerini de adaleti sağlamakla yükümlü göstererek ABD gibi güçlü devletleri kendi tarafına çekmek, böylelikle kendi haklı mücadelelerine tarafsız devletleri inandırmaktır.¹⁰

Aynı cephede savaşanların başarısızlıklarından faydalanılarak müttefiklerin arasını açmak, cephede savaşan askerlerin özellikle ailelerini, çocuklarını hatırlatarak onların özlem duygularını alevlendirmek, ülkelerin iç meselelerini cephede bozgunculuk aracı olarak kullanmak, askerinin moralini bozmak için Osmanlı ülkesinin genel durumu ve diğer cephelerdeki başarısızlıklarından faydalanmak, ülkenin etnik ve sosyal grupları arasında huzursuzluk çıkarmak gibi amaçlarla propaganda faaliyetleri İtilaf Devletlerince sıkı bir şekilde yürütülmüştür.

Avşar, Osmanlı İmparatorluğu beklenmedik bir zamanda kendisini beklenmeyen bir savaşın içinde bulduğunda teknik olarak savaşın diğer taraflarıyla eşit şartlara sahip olmadığını, daha da ötesi birçok imkânsızlık içinde olduğunu vurgulamaktadır. Psikolojik ve sosyolojik olgularla iç içe geçmiş propaganda faaliyetlerinde bulunacak yetişmiş elemana sahip olmayan Osmanlı İmparatorluğunun I. Dünya Savaşı'nın başlarında kendisine karşı yürütülen propaganda faaliyetlerine sadece cevap vermekle yetindiğini ancak savaşın ilerlemesiyle ve Almanya'nın da etkisiyle karşı propaganda atağına geçtiğini belirtmektedir. Bu amaçla, Osmanlı İmparatorluğunun savaşa girme nedeni olarak Rusya, İngiltere ve Fransa'nın bütün dünyaya hâkim olma istekleri, Müslümanları esir ederek İslam dinini ortadan kaldırma amaçları olduğunu Osmanlı propaganda beyannamelerine yazdığını ifade etmektedir.¹¹

6. Niyazi Berkes, "Propaganda Nedir?", Ankara, 1942, s.21.

7. Ünsal Oskay, *Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş*, İstanbul, 1992, s.268.

8. Avşar, a.g.m., s.72.

9. Hamit Pehlivanlı, "Çanakkale Muharebeleri Sırasında Müttefiklerin Propagandası ve Karşı Propaganda" <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-21/canakkale-muharebeleri-sirasinda-muttefiklerin-propagandasi-ve-karsi-propaganda> e.t.: 24.02.2016

10. Eren Alper Yılmaz, "I. Dünya Savaşı Süresince İtilaf Devletleri Tarafından Uygulanan Propaganda Yöntemleri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2015, Sayı:35, s.69.

11. Avşar, a.g.m., s.93.

İtilaf Devletleri'nin o dönemde birçok konuda olduğu gibi propaganda konusunda da Osmanlı Devletinden çok ileride olduğu bir gerçektir. Buna rağmen Osmanlı Devleti de boş durmamış ve karşı propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur.

Pehlivanlı'nın belirttiğine göre, Çanakkale Muharebelerinde İtilaf Devletlerinin savaşmak üzere sömürge devletlerden getirdikleri Müslüman askerler, Almanlarla savaşmaya geldiklerini sanıyorlardı. Propagandaya göre Almanlar, Osmanlı Müslüman halifesini esir almışlardı ve Hint askerler de halifeyi kurtaracaklardı. İngilizler bunun dinî bir borç olduğunu telkin etmişler ve Hint askerleri inandırmışlardı. İngilizlerin bu propagandasını sezen Türkler de karşı propaganda faaliyetine başlamışlardı. Cephede İngiliz siperlerine yönelik olarak ezan okutmuşlardı. Ezan sesini duyan Hintli Müslümanlar irkilmiş, gerçeği anlamışlar ve savaş çabalarını azaltmışlardı. İngilizler bundan sonra Müslüman askerleri kullanmak istememişlerdi.¹²

Çanakkale Cephesi, Osmanlı veliahdı, sivil kişiler, heyetler ve yerli ve yabancı gazeteciler olmak üzere gerek ferdi gerekse heyetler halinde yüzlerce kişi tarafından ziyaret edilmiştir. Bunun yanında Osmanlı Harbiye Nezareti, bazı heyetleri de özel maksatlarla cepheye göndermiştir.¹³

İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerinde öteden beri uyguladığı planlarından birisi de Suriye, Filistin ve Lübnan gibi çoğunluğu Arapların meskûn olduğu yerlerde propaganda faaliyetleri ile halkın devlete bağlılığını zayıflatarak buraların kontrolünü ele geçirmektir.¹⁴ Bu amacı bertaraf etmek isteyen Osmanlı yöneticileri farklı yöntemler uygulamıştır. Onlardan biri de heyet göndererek gerçekleri halka ulaştırmaktır.

İngilizlerin olumsuz propagandaları Türk Ordusu'nun Çanakkale'deki başarısını ve kazandığı zaferi gölgelerken Suriye'deki bölge halkını bu konuda tereddüde düşürerek düzeni ve İslam birliğini bozma ihtimali belirmeye başlar.¹⁵ Buna karşılık Osmanlı Devleti, farklı heyetlerin özellikle cereyan eden Çanakkale Savaşlarını bizzat görüp şahit olmaları ve ardından da kendi bölgelerindeki halka anlatmaları için ziyaretler tertip etmiştir. Bu heyetlerden biri de bu çalışmanın konusu olan olan "el-Bi'setu'l-İlmiyye" adlı heyettir.

Yöntem

I. Dünya Savaşı sırasında Arapça olarak yazılmış "el-Bi'Setu'l-İlmiyye ilâ Dari'l-Hilafeti'l-İslamiyye" adlı eserin, dönemin Arap coğrafyasındaki düşünür ve gazetecilerin bakış açısını anlatması bakımından önemli bir eser olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma, doküman analizi yöntemiyle oluşturulmuş betimsel nitelikte nitel bir çalışmadır. Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Wach ve Ward, 2013). Kitaptaki propaganda amacı taşıyan bölümler incelenerek ele alınmış fakat belirli bir kategorilendirme tercih edilmemiştir. Gezi sırasında yazarların söylemiş oldukları ve kaleme aldıkları ifadelerin propaganda amacı taşıyan bölümleri ortaya konulmuştur.

¹² Hamit Pehlivanlı, "Çanakkale Muharebeleri Sırasında Müttefiklerin Propagandası ve Karşı Propaganda" <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-21/canakkale-muharebeleri-sirasinda-muttefiklerin-propagandasi-ve-karsi-propaganda> e.t.: 24.02.2016.

¹³ Lokman Erdemir, "Suriye İlmî (Edebi) Heyeti'nin İstanbul ve Çanakkale Seyahati", *TYB Akademi*, Mayıs 2015, Sayı:14, s.147-162.

¹⁴ Lokman Erdemir, *Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri*, Gökkuşbu Yay., İstanbul 2009 s.310.

¹⁵ Serpil Sürmeli, "Çanakkale Cephesi'nde Arap İlmî Heyeti ve Üryanizâde Ali Vahid Efendi'nin Anıları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII, sayı 53, Temmuz 2002).

“el-Bi‘Setu’l-‘İlmiyye ilâ Dari’l-Hilafeti’l-İslamiyye” adlı eser

“el-Bi‘setu’l-‘ilmiyye ilâ Dari’l-Hilafeti’l-İslamiyye” adlı eser, Çanakkale Savaşı devam ederken Şam bölgesinden âlim, yazar ve aydın diyebileceğimiz o bölgenin önde gelen isimlerinden oluşan bir heyetin İstanbul ve Çanakkale ziyaretlerinin detaylıca ele alınmış olduğu bir gezi ve hatıra kitabıdır. “İlmi Heyet” diye isimlendirilmiş olan bu heyette o bölgenin önemli gazetelerinin sahipleri de yer almıştır. Bu kişiler; el-Belâğ Gazetesi sahibi Muhammed el-Bâkir; el-Muktebes Gazetesi sahibi Muhammed Kürd Ali; Ebâbîl Gazetesi sahibi Hüseyin el-Habbâl ve el-İkbâl Gazetesi sahibi Abdulbasit el-Unsîydi. Aynı zamanda gazetelerinde yazar olan bu kişiler, gezi boyunca gördüklerini ve yaşadıklarını bu eserde kaleme almışlardır. Eser miladi 1916 yılında Beyrut’ta basılmıştır.

Gezinin her anının ayrı bir başlık altında detaylıca kaleme alındığı bu eserin içeriği kısaca şöyle özetlenebilir. Heyet, Suriye, Filistin, Lübnan, Şam, Halep, Havran gibi vilayet ve sancakları temsil etmek üzere seçkin, kültürlü, aydın kişilerden seçilmiştir. Heyet, uğradığı vilayetlerde sevinç gösterileriyle, törenlerle ve ilgiyle karşılanmıştır. Uzun bir tren yolculuğundan sonra İstanbul’a ulaşan heyet, devlet erkânı tarafından davet edilmiş ve karşılıklı görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde temsilciler konuşmalarını yapmış, şiirler okumuş ve bilgi alışverişinde bulunmuşlardır. Heyettekiler, önemli merkezleri, müzeleri, fabrikaları ziyaret etmiş ve her seferinde Osmanlı Devletine hayranlıklarını dile getirmişlerdir. Bir dizi ziyaretten sonra Çanakkale’ye geçen heyet, savaş cephesini ziyaret ederek askerlerle görüşme olanağı da bulmuştur. Hatta heyet üyeleri bizzat cephede gezmiş ve cengâver askerlerin çabasına şahit olmuşlardır. Suriye’den gelen ve yaralanan askerleri ziyaret ederek Suriye halkının selamlarını iletmişlerdir. Yaklaşık olarak iki ay süren ziyaretten sonra memleketlerine dönen heyet üyeleri, bu önemli gezi boyunca şahit olduklarını çeşitli etkinliklerde halka anlatmıştır.

Suriye’nin farklı bölgelerini temsil eden ve otuz bir kişiden oluşan İlmi Heyetin başkanlığını 4. Ordu’nun müftüsü Es’ad eş-Şukayrî yapmıştır. İstanbul ve Çanakkale’yi ziyaret ederek bizzat görgü şahidi olmalarını isteyen Ahmet Cemal Paşa bu heyeti organize etmiş, savaşın devam ettiği süreçte Suriye bölgesinde tren yolculuğuyla İstanbul’a göndermiştir. Heyet İstanbul’a ulaştığında görevlendirilen mihmandarlar yanlarından hiç ayrılmamıştır. Hatta mihmandarlardan biri olan Üryânîzâde Ali Vahid Efendi, daha sonraları bu gezideki hatıralarını “Çanakkale Cephesinde Duyup Düşündüklerim”¹⁶ adı altında kaleme almıştır. Heyet en üst düzeyde ağırlanmış, bakanlarla, Şeyhülislamla, Halifeyle ve halkla görüşmüştür.

Bu eser, o zaman Suriye bölgesinde görevli olan Ahmet Cemal Paşa tarafından gönderilen ilmi heyetin görüp yaşadıklarını kaleme alma arzusuyla basılmıştır. Bu önemli heyetin gönderilme amacı eserde şu şekilde belirtilmektedir:

“Halkın arasında müttefik güçlerin güçlü olduğu ve Osmanlı’nın düşman karşısında yenik düşeceği düşüncesi yayılmaktaydı. Bunu fark eden Ahmet Cemal Paşa, yaşananların ve devletin gücünün, çabasının halkın önde gelen isimlerinden seçtiği kişiler tarafından yerinde görülmesini sağlayıp döndüklerinde halka anlatmalarını sağlamak amacıyla heyeti İstanbul ve Çanakkale’ye gönderdi. Hatta bu heyet halkın arasına karışarak Arapların duygularını anlatacak ve iki milletin tek vücut gibi olduğu vurgusunu yapacaktı.”¹⁷

¹⁶. Farklı kişiler tarafından latinize edilen esere; Yusuf Sağır, Üryanizade Ali Vahid’in “Kitap Çevirisi: Çanakkale Cephesinde Duyup Düşündüklerim” adlı eseri”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Bahar 2013, sayı:14, ss.159-178’de ulaşılabilir.

¹⁷. el-Bâkir, Muhammed; Kürd Ali, Muhammed; el-Habbâl, Hüseyin; el-Unsî, Abdulbasit; “*El-Bi’setu’l-‘ilmiyye ilâ Dari’l-Hilafeti’l-İslamiyye*”, 1916, Beyrut, s. 6.

Cemal Paşa propaganda faaliyetleri için el-Belağ, Ebabîl, el-İkbal ve el-Muktebes adlı dört gazetenin temsilcilerinin de bu heyette bulunmalarını istemiştir. Çünkü onun amacı bu savaşla ilgili haberlerin özellikle de burada savaşan Arapların hikâyelerinin Arap basınında çıkmasını sağlayarak bölgedeki halk arasında sürdürülen Osmanlıların savaşı kaybettiğine ilişkin İngiliz propagandasını boşa çıkarmaktır.¹⁸

Eserin girişinde bu amaca yönelik şu sözler propagandaya yönelik bir gezi olduğunu desteklemektedir:

“Ahmet Cemal Paşa, güvenilir bir grup insanı canlı gözlerle oradaki zaferi, olayların ulaştığı merhaleyi birebir görmeleri ve Çanakkale Savaş alanını ziyaret etmeleri için temsilci olarak gönderdi. Bu insanların da kendi bölgelerine döndüklerinde görgü şahidi olmayanlara gördüklerini anlatmalarını istiyordu.”¹⁹ Arap aydınlarından oluşan heyetin Çanakkale'ye getirilmesinin bir sebebi de Arap kökenli askerlerin moralini düzeltmekti. İttihat ve Terakki yönetimindeki Osmanlı genelkurmayı bu aydınlar aracılığıyla Suriye'de gelişen Arap milliyetçiliğiyle mücadele etmeyi de öncelemekteydi. O yüzden gezi bütünüyle propaganda amaçlıdır.²⁰

Bunun yanında heyet başkanı Es'ad eş-Şukayri'nin ve diğer üyelerin konuşmalarında Osmanlı Devletinin savaşa girme haklılığına, yapılan hazırlıklara ve hükümete dair söylediği övgü dolu sözler gezinin propaganda amacıyla yapıldığı iddiasını destekler niteliktedir. Heyet, özellikle devlet erkânını ziyaretleri esnasındaki konuşmalarında ve törenlerde o zamanki yönetime ve yönetimdeki şahıslara, orduya destek olmak için her fırsatta halkın ve devletin hoşuna gidecek, askerleri cesaretlendirecek sözler sarf etmişlerdir ki bu durumu da propaganda faaliyeti olarak görmek yanlış olmayacaktır.

“el-Bi'setu'l-'İlmiyye ilâ Dari'l-Hilafeti'l-'İslamiyye” adlı eserde yer alan propaganda içerikli ifadeler²¹

Çalışma kapsamında Arapça olarak yazılan bu eserin içerisinde yer alan bilgiler tarihsel bilgiler ışığında tartışılmayarak sadece eserin propaganda amacıyla yazıldığı düşüncesini destekler nitelikte örnekler ortaya konulacaktır. Eserin kaleme alınmasını bizzat Halife'nin istediği kitapta şöyle anlatılmaktadır:

“Halife, heyet üyelerinden Çanakkale'deki siperleri, sığınakları, savaş alanlarını, askerlerin durumlarını, cesaretlerini ve intizamlarını dikkatlice gözlemlemelerini istedi. Tüm bunların Müslümanlara özellikle de Suriyeli ve Filistinlilere anlatılması için kayda alınmasını önerdi.”²² Halife'nin gezi gözlemlerinin not alınıp Osmanlı topraklarındaki Arap halka iletilmesini istediği bizlere Halifenin de propagandanın önemine vakıf olduğunu göstermektedir.

Dâhiliye Nezareti'ni ziyaretleri sırasında heyette bulunan el-Muktebes gazetesi sahibi Muhammed Kürd Ali'nin konuşmasında Kanun-i Esasi'nin ilanını anlatması ve o gün devam eden savaşın birlik ruhunu canlandırdığını belirtmesi ise şu şekilde geçmektedir: “Osmanlı kardeşlerinizin Kanun-i Esasi'yi ilan etmesi insanlara ve yöneticilere birçok şeyi öğretti. Algıların değişti ve imajlarını güzelleştirdi. Aslında Balkan ve Trablusgarp savaşlarındaki dağılmışlığımızı ortadan kaldırmayı, içerde ve dışarda nasıl bir yol izlememiz gerektiğini öğrenmiştik. Bu genel savaş çıktığında da farklı milletlerden ve halklardan olsa da

¹⁸. Asım Öz, “Genelkurmay'ın Sansürlendiği Fotoğrafın Hikayesi”, <http://www.timeturk.com/tr/2012/09/21/genelkurmay-in-sansurledigi-fotografin-hikayesi.html>, e.t.: 11.12.2015.

¹⁹. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 6.

²⁰. Asım Öz, a.g.m.

²¹. Bu bölümde, adı zikredilen eserde geçen propaganda içerikli ifadelerden bazı örnekler verilecektir. Asıl metne (Arapça) yer verilmeyecek, yalnızca tarafımızdan yapılan tercümesi verilecektir.

²². el-Bâkir vd., a.g.e., s. 33.

ümmetin hala birlik olma ruhunu taşıdığını ispat ettik. Önceki felaketler içimizi temizledi ve zihinleri aydınlattı."²³

Aynı kişi konuşmasında savaşın haklılığına ise şöyle vurgu yapmaktadır: "Seferberlik ilan edildiğinde Şam diyarında insanlardan bir grup kendi aralarında gizlice 'savaştan bize ne! Tarafsız kalalım ve varlığımızı koruyalım' şeklinde söyleniyorlardı. Çok zaman geçmeden savaşın içyüzü ortaya çıktı ve bu savaşın sömürge devletlere karşı yapıldığı anlaşıldı. Bu savaş siyasi ve milli varlığımıza karşı planlanmıştı. Savaşa girme konusunda karar verenler doğru yoldaydılar. Burada bulunan bulunmayanın gördüğünü görür, delillere şahit olur."²⁴

Eserin birçok yerinde Suriye'de görevli bulunan Ahmet Cemal Paşa hakkında övgü dolu sözler sarf edilmiştir. Onlardan biri Muhammed Kürd Ali'nin nezaret ziyareti esnasındaki konuşmasında geçen şu sözlerdir: "Suriye şu anki savaş dolayısıyla maddi-manevi kazançlar elde etti. Kardeşiniz Bahriye Nâzırı, 4. Ordu kumandanı Ahmet Cemal Paşa'nın Suriye'ye gelişi çok güzel olmuştu. Saltanatın ileri gelenlerinden Suriye ve Suriyelileri ilk tanıyan kişinin o olduğunu söylesem aşırı gitmemiş olurum diye düşünüyorum. Sizlerin ve kabinedeki arkadaşlarının yardımıyla Suriye'de reformlar yaptı. Ülkemize geldikten itibaren tüm görüşlerini basiretli bir şekilde açıkladı ve başarıya ulaştı. Meşrutiyet ilan edildikten sonra idari ve askeri işleri üstlenenler onun gibi olsaydı, olayları çarpıtanlar tek bir vatanın evlatları arasında ayrılık oluşturacak şeyler yaparak bulanık suda balık avlar gibi insanların aklını karıştıramayacaklardı. Toplum da hürriyetin tadını daha fazla tatmış olacaktı."²⁵

Eserde, o zamanın Suriye Valisi ve 4. Ordu kumandanı olan ve aynı zamanda bu geziyi organize eden Ahmet Cemal Paşa'dan birçok yerde övgüyle bahsedilmiş, Paşa'nın yaptıklarının Arap halkında olumlu etkiler yarattığından, bu etkilerin de savaş döneminde halkın savaşın kazanılacağına dair inancını pekiştirdiği anlatılmıştır:

"Kalpleri kazanmak için muamelede iyi olmakla beraber yönetimde de adaletli olmak gerekmektedir. Ayrıca yönetimde siyaset, siyasette de güzel söz ve güler yüz hâkim olmalıdır. Bu özellikler insanda ne kadar fazla olursa o kadar iyi olur. Zaten bir insan başkanlığa, liderliğe ehil biri ise bu özellikleri kendisinde bulundurur. Bu değerli özelliklerin Ahmet Cemal Paşa'da bulunduğu dair gerçeğe karşı duracak birinin çıkacağına ihtimal vermiyoruz. Çünkü o, Suriye bölgesinde yetkiyi ve kontrolü eline aldığı anda tecrübe, ilim, kararlılık ve azim gibi özellikler onun yaptığı her işte kendisini gösterdi. Ahmet Cemal Paşa, Suriye bölgesinde zekâ, ilim ve siyasetle yapmak istediklerini ortaya koydu. Bozulan işleri düzeltti ve ayrılanları bir araya getirdi."²⁶

"Heyetimizin bu ziyaretinde içlerini ferahlatan en muazzam şey Cemal Paşa'nın yaptıkları ve Enver Paşa'nın ilgisiyle bahriyemizin ulaştığı mükemmel gelişimdir. Bir milletin içerisinde Enver, Cemal ve onların arkadaşları gibi insanlar çıkarsa, devlet işlerinin yürütülmesinde ve iç ve dış siyasette alınan tedbirlerle devletin şanını kat kat geri kazandırır. Bunu yaparken de tüm zorlukların üstesinden gelirler."²⁷

"Yaşasın! Büyük komutanımız Ahmet Cemal Paşa... Suriye bu büyük kahramanla şereflendi. Suriye denizcisiyle zafere ulaşan bir gemi misali; halkı da sevinçten havalara uçan bir topluluk gibiydi. Ayrıca

²³. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 45.

²⁴. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 46.

²⁵. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 46.

²⁶. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 90.

²⁷. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 102.

sahilde barışın lezzetini tattıklarında yeni hayata başlamış gibiydiler. Onun Suriye-Filistin bölgesine gelmesiyle birlikte buraların semalarında bir ışık yandı ve orada farklı bir ruh ortaya çıktı. Onun sayesinde askeri birliklere çalışma ruhu yayıldı. Eski ile yeni arasındaki fark ortaya çıktı. Bu fark bugünkü büyük savaş gemisi 'Yavuz' ile geçmişte rüzgâr gücüyle ilerleyen yelkenli gemi arasındaki fark gibidir.”²⁸

Suriye'ye yapılan hizmetleri anlatan yazar, savaşın Suriye için bir nevi kazanç olduğunu, şehirlerinin imarına olumlu katkılar sağladığını, dost ve düşmanı birbirinden ayırdığını, insanların belini büken cehalet ve vergi cezalarını sona erdirdiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Suriye, Beyrut, Halep vilayetleriyle Kudüs ve Lübnan sancakları bu sene imar konusunda 50 yılda ulaşamadıkları işler yaptılar. Bunların en önemlisi de şehirlerini birbirine bağlayan uzun ve kullanışlı yolların yapımıdır. İnsanların görmeyi hayal edemedikleri buharlı trenler için şehirlerarasında demir yolları döşendi. Yüksek ve orta dereceli okullar, enstitüler inşa edildi ve insanların omzundaki para cezaları kaldırıldı. Derler ki; savaş ülkelerin yok oluşudur oysa şu anki savaşımız Allah'a hamdolsun şehirlerimizi ihya etti, insanların gerçek yüzlerini ortaya çıkardı. Haini samimi insandan, tembeli çalışkandan, cahili de âlimden ayırt etti. Hükümet bu kriz sırasında Cemal Paşa ve arkadaşlarını idareci olarak Suriye'ye atamasaydı, bu kriz acı bir şekilde sonuçlanacaktı.”²⁹

Heyetin Dâhiliye Nezareti'ni ziyareti sırasında Ebâbîl Gazetesi sahibi Hüseyin el-Habbâl'ın konuşmasındaki bazı sözlerinin hükümeti övmeye yönelik olduğu açıktır:

“Bizler daha dün dağılmış, saçılmış, parçalanmış, birbiriyle çekişen ve birbirini çekemeyen kişilerdik. Sürekli birbirimizle çekişiyorduk. İzzet ve şereften derin bir zillete düştük. Ancak şu anki birlik ve beraberlik siz yüce devlet adamlarımızın kararı sayesinde olmuştur.”³⁰

el-Habbâl, heyetin İstanbul ve Çanakkale'ye geliş amacını da şu sözlerle açıklamaktadır:

“Suriye ve Filistin'den değerli din adamlarından seçilmiş bu ilmi heyetin İstanbul'a gelişi, Hilafet makamına bağlılık ve samimiyetini göstermek içindir. Aynı zamanda da bu heyet Suriye halkının selamını, Çanakkale'de savaş meydanlarında çarpışan mücahitlere iletmek için gelmiştir. Halk, hilafet makamını ve yüce İslam dinini korumak için savaşan bu kahramanlara sonsuz teşekkürlerini sunmak istedi. Bu kahramanlar gösterdikleri olağanüstü çabalardan dolayı tarihe altın harflerle yazılarak ölümsüzleşeceklerdir.”³¹

Dâhiliye Nezareti'nde söz alan diğer bir isim el-İkbâl Gazetesi sahibi Abdulbasit el-Unsî de heyetin geliş amacını ve hükümetin kararlarındaki haklılığı şu sözlerle dile getirmektedir:

“Kendimi ve değerli meslektaşlarımı kastederek şunu söyleyebilirim. Bizim bu seyahatteki amacımız, İslam Hilafeti makamına bağlılığımızı sunmak, mücahitlere selam iletmek ve seçkin hükümetimize geldiğimiz yerlerin halkının psikolojik durumlarını haber vermektir. Doğu ve batı dünyasının hayret ettiği büyük işler yapan seçkin hükümetimizi de burada unutmuyoruz. Hükümetimiz milletlerin varlığının ancak bu şekilde var olacağını gösterdi. Özellikle de Almanya ve Avusturya ile anlaşması diğer dünya devletleri içerisinde hükümetimize yüksek ve itibarlı bir merteye kazandıracaktır. Tarih, bu

²⁸. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 105.

²⁹. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 46-47.

³⁰. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 48.

³¹. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 48.

hükümeti yakuttan sayfalara altın harflerle yazacaktır. Allah'tan samimi insanların yaptıkları işleri başarıya ulaştırmasını ve dünyanın her yerinde dalgalanan Osmanlı sancağını zafere kavuşturmasını diliyoruz.”³²

Bir dizi ziyaretlerde bulunan heyet, Tophane'yi ziyaretleri sırasında şahit oldukları manzaralar karşısında şunları söylemektedir:

“Burada şahit olduklarımız Müslümanların içini rahatlatacak en güzel manzaralardı. Devletin gücünü kendi gözlerimizle gördük. Sevindik, içimiz rahatladı ve bu yüce devletin geleceğinin güzel olacağını hayal ederek kalplerimiz ferahladı. Çanakkale'deki büyük ordumuzun muhteşem savunmasının sırrına bu şekilde vakıf olduk. Eğer desek ki yüce devletimiz savaş için gerekli tüm ihtiyaçlar için çalışıyor top, tüfek, kurşun ve bombaların çeşitlerini yapıyor, buluşlarını çeşitlendiriyor, bunları okuyan kişi yadırgayabilir. Ancak ne zaman bunları okuyan kişi bizim gözlerimizle gördüğümüz gibi devleti ve bağımsızlığını koruyan cephaneyi görürse işte o zaman buradan mutlu, gururlu ve içi rahat bir şekilde döner.”³³

“Top imalathanelerinde yapılan müthiş şeylerden gördüklerimizi anlatmak istesek bunları bölümlere ayırsak gazetelere hatta büyük ciltlere ihtiyacımız olurdu. Biz millete şunu söylemekle yetiniyoruz. İciniz rahat olsun, devlet ayakta! Güçlü büyük ülkelerin bağımsızlığını ve geleceğini korumak için nelere ihtiyaç duyduklarının farkında! Devlet çok kısa sürede asli ve tali konuların farkına vardı. Savaş malzemeleri yapımında gördüklerimizin hepsi büyük devlet olmanın bir göstergesidir. İslam ümmetinin çabaladığı şey İslam birliğini kurmaktır. En yakın zamanda buna da ulaşılacaktır.”³⁴

Heyetin Harbiye Nezaretindeki ziyareti sırasında heyet başkanı eş-Şukayrı'nın Enver Paşaya dair övgü dolu sözleri şu şekildedir: “Onun orduya alınması, üstün bir gelişime sahip olması ve sistemli çalışması ile yakından ilgilidir. Bunun da semeresini şu anki savaşımızda kazandığımız zaferle alıyoruz. Enver Paşa Osmanlı Devleti'nde sevilen biridir. Neredeyse yirmi bin aile çocuklarına bu güzel ismi vermiştir”³⁵ diyerek Paşa'nın yaptığı işlerden övgüyle bahsetmiştir.

Heyet İstanbul'da en üst düzeyde kabuller görmüştür. Halifeyle de görüşen heyet ilerleyen günlerde Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi tarafından da ağırlandmıştır. Bu ziyaret esnasında heyet üyeleri konuşmalarında kendisinden övgüyle bahsetmiştir. el-Muktebes gazetesi sahibi Muhammed Kürd Ali, Veliahdın huzurundaki uzun konuşmasında şunları dile getirmiştir:

“Her çağınızda bu milletin geleceğini düşünüyordunuz. Bu devlet; dedenizin kılıcı, Fatih Sultan Mehmet'in dehası olmasaydı şu an bu durumda olamazdı ve genişleyip yayılmazdı. Kendimizi bildik bileli çocukluğumuzdan itibaren sizin etkinliğinizi konuşurduk ve güzel yüzünüzü gördüğümüzde gözlerimiz dolardı. Sizin ledün bilginizi duyduk. Sizin hakkınızdaki bilgileri güvenilir bir tarihçiden duyduk; kötü niyetli, yalan yanlış konuşan birinden değil. Osmanlı şehirlerinden olan özellikle Suriye'nin sizin yüce şahsınızla eskiden gelen derin bir bağı vardır. Çünkü her zaman Suriye halkı yaptığınız iyilikleri ve onların saadetini düşündüğünüzü duymuştur. Suriye halkı da sizin kendilerini

32. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 50-51.

33. el-Bâkir vd., a.g.e., s.52.

34. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 54.

35. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 57.

ziyaretinizi arzuluyor. Geldiğinizde de kendi gözlerinizle size ve ailenize karşı insanların kalplerindeki saygıya, sevgiye ve muhabbete şahit olacaksınız.”³⁶

Osmanlı Devletinin sanayisine hayran kalan heyet üyeleri ziyaret ettikleri fabrikalardan övgüyle bahsetmiş ve her seferinde bunlarla iftihar edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdi. Heyetin Zeytinburnu fabrikasını ziyaretine dair ifadeleri şu şekildedir:

“İnsan bu bölümlere girdiğinde düzen, hız ve çalışan işçinin çokluğunu gördüğünde şaşkına dönüyor. Gördükleri karşısında devletin büyüklüğünü düşünerek içi sevinçle doluyor. Bağımsızlık mücadelesini güçlendirmek için yapılanlar ve bunlara verilen önem görüldüğünde halkın sevinci kat kat artıyor. Devlet, yaptıklarıyla yerini sağlamlaştırıyor, siyasi varlığını güçlendiriyor ve ülkenin devamını sağlıyordu. Evet, bu büyük fabrikaları, modern makinaları ve aletleri, iş verimliliğini, yapılanların çokluğunu, işin iyi ve düzenli olarak yapıldığını gören kişi bu yüce devletin büyük uygarlıkların yolundan gittiğine kanaat getirir. Bunları gören kişi, bugün devleti yönetenlerin aynı zamanda hilafetin geleceği için de çabaladığının farkına varır. Bu kişilerin ülkeyi düşmandan koruyacak olan fabrikalarda düzen, hız, aktif çalışma, samimiyet ve buna benzer birçok şeyin oluşması için çabaladığını anlar.”³⁷

el-Muktebes gazetesi sahibi gördükleri karşısındaki hayranlığını şu sözlerle ifade etmektedir:

“İstanbul’da görülen en güzel şeyler, silah ve cephane fabrikaları ile donanma tesisleridir. Tophane’yi, Zeytinburnu’nu ve deniz tesislerini gezdik. Buralar bizim gerçekten büyük bir devlet olduğumuzu bizlere göstererek devletin geleceğine dair içimizin ferahlamasını sağladı. Gördüklerimiz karşısında öyle çok sevindik ki bu sevincimizi kâğıda dökmek imkânsız. Çünkü gördüklerimiz umduğumuzun çok ötesindeydi. Devletimizin silah, top, barut, bomba, gülle ve gemi fabrikalarını çok yüksek seviyelere çıkardığını gördük. Devletin savaş ve deniz bilgisi konusunda ulaştığı nokta bölgedeki en gelişmiş devletlerinki gibiydi.”³⁸

Heyetin Çanakkale’ye ulaştığının ertesi gün Kurban Bayramına denk gelmişti. Bayram Namazı sonrası Şeyh Abdulkerim ‘Uveydâ hutbeyi irad etmiş. Hutbesinde önemli konulara değinen ‘Uveyda askerleri öven ve onları müjdeleyen cümleler sarf etmiştir:

“Ey Allah yolunda Din-i Mübin-i korumak için savaşılan mücahitler! Unutmayın ki bugün sizin için mutlu bir gündür. İslam ümmetinin en güzel bayramıdır. Allah, müminlerin ordusunu muzaffer kıldı ve düşman ordularını perişan etti. Sizleri memleketlerini ve ailelerini bırakıp buraya gelen âlimlerle burada bir araya getirdi. Bu insanlar sizleri ziyaret etmek, muhabbet etmek ve üstün başarınızı tebrik etmek için geldiler. Siz değerli mücahitlere selam olsun! Sabrettiniz, sebat ettiniz ve Allah (cc) sizden razı oldu. Allah, sizlere müjdelere verdi. Allah Resulü de sizlerle gurur duyacak. Havuzdan içersiniz ve nimetlere mazhar olursunuz. Allah (cc) şöyle buyurdu: ‘Bir grupla karşılaştığımızda yerinizden sapmayın! Sizler galip geleceksiniz. Allah’ı çokça anın ki kurtuluşa eresiniz.’”³⁹

Düşmanlardan alınan mitralyözün ziyareti sırasında Liman Paşa’nın konuşmasına karşılık başkan eş-Şukayrî’nin konuşmasındaki şu sözler askerleri övgü ile anlatan güzel bir örnektir: “Osmanlı ordusunun her bir neferi düşmanın zırhlı savaş gemilerinden biri gibidir. Sizin komutanızdaki Çanakkale’yi savunan ordu İslam ümmetine tarihin unutamayacağı bir hayat bahşetti. Bununla birlikte

³⁶. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 66.

³⁷. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 71-72.

³⁸. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 83.

³⁹. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 119.

de yeryüzünü saran ve aslı olmayan muharip ülkelerin gücü diye kuruntular da insanların içinden silinip gitti."⁴⁰

Heyet, Anafartalar'daki askerlere Suriye ve Filistin halkının selamını iletmek için gittiğinde heyeti Mustafa Kemal, kurmayları ve subaylarla karşılamıştır. Anafartalar'ın en yüksek tepesine çıkmış, Mustafa Kemal heyettekilerle malumat vermiştir. Karargâha dönülüp, yemekler yenmiş ardından da karşılıklı konuşmalar yapılmıştır. Konuşmalar sırasında Halepli bir asker de gururla ve ahenkli bir şekilde su sözleri sarf etmiştir: "Suriye halkına bu düşman burada olduğu sürece dönmeyeceğimizi söyleyin. Düşmanı denize dökmeden dönmeyeceğiz, onlardan birini bile burada bırakmayacağız."⁴¹ Bu söz, özellikle askerlerin zafere olan inancını ifade etmektedir. Belki de sadece bu cümlenin bile Şam diyarındaki halka duyurulması savaşın kazanılacağına dair inancın yayılmasında etkili bir propaganda cümlesi olabilecekti.

Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'in heyet için tertip ettiği yemekte heyet başkanı eş-Şukayrî'nin konuşmasında savaşın seyrine yönelik söyledikleri hem savaşın hem de insanların o anki durumunu anlatmaktadır:

"İnsanlar arasında kaybolan umutların yeşermesine sebep olan ancak güvenilir olmayan haberler yayılıyordu. İngiltere ve Fransa güçlü olmalarına rağmen Çanakkale'ye girememişlerdi. Bu ülkeler Gelibolu'da ilerleyemedi ve asık olan yüzlerde gülücükler açtı, hüznü kalpler sevindi. Müslümanlar, insan var olmayı istediği sürece yaşar şeklinde inanır oldular. Osmanlıların başarısı, düşmanın Gelibolu'daki ilerleyişini durdurmakla kalmadı aynı zamanda düşmanların birçok olayda ihtimal vermedikleri şekilde zarara uğramalarına sebep oldu."⁴²

eş-Şukayrî'nin, Kumandan Mustafa Kemal'e ve Osmanlı Devleti'ne övgü yağdırdığı cümleler de bir bakıma propaganda içeren ifadeler olarak kabul edilebilir:

"Düşman güçlerinden sayılamayacak kadar asker öldürdüler. Bunların bu şekilde olmasında büyük komutan Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal Bey'in katkısı vardı. Bu fırtınadan Müslümanlar Osmanlı hükümeti sayesinde kurtulabildiler. Bu yüzden şunu söyleyebiliriz. Hulefâ-i Râşidîn döneminden sonra İslam ümmetine hiçbir devlet Osmanlı Devleti kadar hizmet etmemiştir."⁴³

Yukarıda zikredilen ifadelerin Şam halkı nezdinde yayılması, halkın Osmanlı Devleti'ne olan inancına ve bağlılığına katkı sağlayacağı kesindir. Seçilen bu örneklerin her biri bu gezinin propaganda amacıyla yapıldığı düşüncesini destekler niteliktedir.

Gelibolu'da el-Muktebes gazetesi sahibinin Gelibolu için kaleme aldığı şu sözler zafere olan inanca işaret etmektedir:

"Denizlerle çevrili bu yer, İtilaf Devletleri ile tanıştı. Özellikle İngiltere ve Fransa en güçlü ülkelerdendi. Ancak bu güçten daha güçlü olan bir güç vardı. O da Osmanlıların her şeyden önce dayandığı ilahi güçtür. Bunun yanında Osmanlı'nın donanmaya, denizaltına, uçak gücüne, mermilere ve patlayıcılara sahip olması zafere olan inancın insanların içine yerleşmesine sebep oldu."⁴⁴

⁴⁰. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 126.

⁴¹. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 129.

⁴². el-Bâkir vd., a.g.e., s. 135.

⁴³. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 136.

⁴⁴. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 144.

İttihat ve Terakki genel merkezinin heyet şerefine verdiği yemekteki konuşmalar dikkatleri çekmektedir. Bunlardan birinde el-İkbâl gazetesi sahibinin bu cemiyeti şu sözlerle övmesi propaganda açısından güzel bir örnek teşkil etmektedir:

“Eğer biz bu yüce Hilafet devletinin böyle gelişimine sebep olanları incelersek, tüm işlerde bu değerli cemiyetimizin çabalarını görürüz. İşte bu İttihat-Terakki Cemiyeti, devletin gelişmesi, kalkınması ve yüksek dereceye çıkması için kendisini feda etti. Allah bu büyük cemiyeti, cemiyette görev alanları, maddi manevi destek olanları yaşatsın. Cemiyetin üyelerini yüceltsin, temellerini güçlendirsın ve samimi yöneticilerin ayaklarını doğru yoldan ayırmasın.”⁴⁵

Habib el-'Ubeydi de yemek sırasındaki konuşmasında cemiyet hakkında şunları dile getirmiştir:

“Nasıl olur da siyasi bir cemiyetin genel merkezi aydınlık etrafı sarsın diye, en kutsal ve en yüce amaç için çalışır? En basit anlamda şunu diyebiliriz. Sayısı üç yüz elli milyona varan güçlü bir millet yaptıklarını tarihin sayfalarına altın harflerle yazmak istiyor. İslam dini başlangıcında uygarlık ışıklarının parlaklığıydı. Mutluluk ışıklarının kaynağı bu cemiyeti istiyor. Bu siyasi cemiyet İslam'ın parıldayan yıldızını tekrar getirmek, batışının utancından kurtarmak istiyor. Derinlemesine incelersek ve fikirlerimizi bu alanda toplarsak bu cemiyetin düşmanın türlü gizli planlarından tüm insanları kurtarmak için çabaladığını anlarız.”⁴⁶

Kitabın genelinde buna benzer ifadeler yer almaktadır. Konuşanlar farklı olsa da düşünceler birbirine yakındır. Kitapta yer alan övgü dolu ifadeler sadece mensur olarak değil manzum olarak da yer almıştır. Ancak çalışmamızda mensur olan ifadeler tercih edilmiştir.

Sonuç

Savaş dönemlerinde her ne kadar silah gücü önemli olsa da psikolojik harekâta propaganda amaçlı etkinlikler o denli önemlidir. Birinci Dünya Savaşı'nda yoğun olarak kullanıldığı bilinen propaganda faaliyetlerinden biri de ele almış olduğumuz eserin oluşmasına sebep olan heyettir. Zamanın Osmanlı devlet adamlarınca tertiplenen ve Osmanlı yöneticileri tarafından desteklenen bu gezi sonrasında gezide yer alan Şam diyarından müteşekkil bu heyet, Osmanlı topraklarında savaşa, devlete, devlet yöneticilerine, askerlere, halka dair seyahat gözlemlerini gezileri bittikten sonra kaleme almışlardır.

Eserde, Suriye halkının I. Dünya Savaşında çarpışan Osmanlı askerlerine olan inançları, savaş ortamında bile Osmanlı Devleti'nin Şam diyarında okullar, enstitüler, köprüler, demir yolları ile şehir imar ettiği, her koşulda Halifeye olan bağlılıkları, Almanya ve Avusturya ile hareket edilmesinin Osmanlı Devletine itibar kazandırdığı ve Çanakkale'de askerlerimizin muhteşem savunmalar yaptığı anlatılmıştır. Ahmet Cemal, Enver, Mustafa Kemal, Liman Paşalar övülmüş, Müslüman halkın rahatlatılması, halkın kalplerinin ferahlatılması amaçlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu savaştan galip çıkacağı vurgusu yapılmış ve cephelede savaşan askerlerimizi cesaretlendirmeye gayret edilmiştir.

Bütün bunlara bakıldığında düzenlenen gezinin ve kaleme alınan gezi notlarının başlı başına bir propaganda faaliyeti olduğu açıktır. Genel itibariyle Ahmet Cemal Paşa tarafından organize edilen bu gezinin o günün şartlarında bir nebze de olsa devlet lehine yararlar sağlamış olduğu, halkın devlete olan inancı ve bağlılığına katkı sağladığı düşünülmektedir.

⁴⁵. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 171.

⁴⁶. el-Bâkir vd., a.g.e., s. 172.

Bu çalışmada ele alınan eserin propaganda içeren ifadeleri ortaya konulmuş ve bu ifadelerle karşı tarihsel bilgiler ışığında yorumlar yapılmamıştır. Kaleme alınan eserin orijinalinin Arapça olması sebebiyle bu çalışma bu yönüyle bir tarama çalışması olmuştur. Bu eser içerisinde yer alan bilgiler ışığında tarihsel olaylarla bağlantılı olarak ve karşılaştırma yapılarak daha ayrıntılı bir çalışma ortaya konulabilir.

Kaynakça

- Avşar, S. (2003) Çanakkale savaşlarında İstihbarat ve Propaganda. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl: 1, Mart 2003, Sayı: 1, s. 64-102.
<http://canakkalesavaslar.comu.edu.tr/makaleler/detay/38/canakkale-savaslarinda-istihbarat-ve-propaganda>. Erişim tarihi:05.10.2015.
- Berkes, N. (1942) *Propaganda Nedir?*, Ankara.
- Çanakkale Savaşı, <http://www.canakkalesavasi.gen.tr/> e.t: 15.06.2016.
- el-Bâkir, Muhammed; Kürd Ali, Muhammed; el-Habbâl, Hüseyin; el-Unsî, Abdulbasit. (1916) *"El-Bi'setu'l-İlmiyye ilâ Dari'l-Hilafeti'l-İslamiyye"*, Beyrut. (Orijinal Metin-Arapça).
- el-Bâkir, Muhammed; Kürd Ali, Muhammed; el-Habbâl, Hüseyin; el-Unsî, Abdulbasit. (2015) *"İlmi Heyetin İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahati"* (Çev. Şanverdi H.İ., Dağbaşı G.), TYB Yayınları, Ankara.
- Erdemir, L., "Suriye İlmi (Edebi) Heyeti'nin İstanbul ve Çanakkale Seyahati", *TYB Akademi*, Mayıs 2015, Sayı:14, s.147-162.
- Erdemir, L., (2009), *Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri*, Gökkuşbu Yay., İstanbul.
- Oskay, Ü. (1992) *Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş*, İstanbul.
- Öz, A. (2012) *Genelkurmay'ın Sansürlediği Fotoğrafın Hikayesi*,
<http://www.timeturk.com/tr/2012/09/21/genelkurmay-in-sansurledigi-fotograf-in-hikayesi.html>. e.t.: 11.12.2015.
- Pehlivanlı, H., "Çanakkale Muharebeleri Sırasında Müttefiklerin Propagandası ve Karşı Propaganda"
<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-21/canakkale-muharebeleri-sirasinda-muttefiklerin-propagandası-ve-karsi-propaganda> e.t.: 24.02.2016.
- Sağır, Y., "Üryanizade Ali Vahid'in Çanakkale Cephesinde Duyup Düşündüklerim (Kitap Çevirisi)" adlı eseri", Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Bahar 2013, sayı:14, ss.159-178.
- Soy, H. B., "Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devletini Parçalamak İçin mi Yapıldı? Savaşın Çıkış sebeplerine Osmanlı Devleti bağlamında yeniden Bir Bakış", Savaş Tarihi Araştırmaları Uluslararası Kongresi, 100.Yılında 1.Dünya Savaşı ve Mirası (Bildiriler), Çanakkale-2015, Cilt:1, s.27-41.
- Sürmeli, S., "Çanakkale Cephesi'nde Arap İlmi Heyeti ve Uryanizade Ali Vahid Efendi'nin Anıları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII, sayı 53, Temmuz 2002.
- Wach, E. ve Ward, R. (2013). Learning about qualitative document analysis.
- Yılmaz, E. A., "I. Dünya Savaşı Süresince İtilaf Devletleri Tarafından Uygulanan Propaganda Yöntemleri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2015, Sayı:35, ss.65-74.